

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 54
(18787)

2016 чылдың
май 17
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

Электроннуг почта:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

АВАЗЫНЫҢ ИЗИН БАСКАН

Тываның алдар-аттыг херээжен аңчызы С.Ч. Бараанның хеймер уруу
Зинаида Найдановна Намнын.

Хүннүң херээжен аңчызы
ида Найдановна Намнын
аның изин баскан кижилерниң
зи. Ооң авазы чүгле Тываның
а харын бүгү ССРЭ-ниң ат-
лыг херээжен аңчыларының
зи чораан. Ол үеде эң дээди
алдарның бирээзин алган. Ле-
рдениниң эдилекчизи турган
н Чурукпановна Бараанның
ймер уруу.
на 14 хар чеде бергеш-ле,
ын эдерип, тайга-эзимнерин-
нап чоруп тургаш, авазының
жилин кончуг эки шиңгээдип
и, сөөлүндө барып авазының
аңнаар зрес-кежээ кызы
ган.
жунуң аңчылары күзүн аңнап
урда, иви малын аът-хөлгээ
р улус. Ынчангаш бичии Зина
н эдерип, чарызын мунупкаш,
аның соондан тайга-таскылын-

че аъттангаш, чоруптар турган.
Зинаида Найдановна авазының
диинээриниң бедик арга-дуржул-
газын ооң-биле үргүлчү кады чоруп
тургаш, кончуг эки шиңгээдип алга-
нын мынчаар чугаалап орду:
— Күзүн аңнаашкын сезону чаа
эгелээнде, диин эртен эрте аш
болур. Ынчангаш алгы-кышкылыг,
дүрген маңнап, бир-ле чүвеге
сүрдүрген чүве-дег, далашкан чо-
руур. Эртен диин бедикче чүткүп,
тооруктуг черге кээп доктаар.
Авамның чугаазы-биле алырга,
сырбык тооруктуг черге 3 хире чыл
дургузунда күзүрүм өдээ чимзенип,
турумчуп болур.
Чамдык чылдарда пөште тоорук
чок-даа болза, диин күзүрүм черни
черлик хаван чазарлаан дег кыл-
дыр, тоо-быдаргай кылдыр силгип
каапкан болур. Тооруун күзүрүмнүң
кургаг черинге хөмер, пөштүн

чаглактыг талазынга, шыкка оон
үүжези үрелип, дүдүй бээрин диин
эки билер.

Сырбык дүш соонда черге
дүшкеш, оожургай бээр, тода берге-
ни ол. Кежээликтей оларны көөрге,
өөр-өөр апарган, боо тавы четпес
хире черде бо-ла хокпаңгырлап
чоруурлар. Тодуг-догаа болгаш,
хонуп дыштаныр дээш, ишкээрлеп
бар чыдары ол.

Дуржулгалыг аңчы кижиниң
мындыг буянынгу езу-чаңчылдары
база бар: Аңчы кижилер улуг одаан-
га кургаг ыяжын, кыпсыр чарты,
тозун, оттуг-ыяжын, дузун болгаш
харын-даа аш-чеминден бээр арт-
тырар. Шак ындыг тыва чоннуң езу-
чаңчылдары келзе-келзе, тайганың
бичиттинмээн, ынчалза-даа албан
күүседир хоойлузу болуп чоруур.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Хүннүң медээлери

ҮРЕЗИННИ ҮЛЕП ЭГЕЛЭЭР

Хөй уругларлыг болгаш чединмес өг-бүлелерге
картофель үрезинин Кызылга үлеп эгелээр.

Мэрияның социал политика талазы-биле де-
партаменти ки картофель болгаш өске-даа ногаа
культураларының үрезини-биле хандырылга дуга-
йында социал дуза чедирериниң керээзин чарган. Кар-
тофель үрезинин ийги удаа — 20 тоннаны эккелген, 24
тоннаны олуртур кылдыр хуваар. Ону алыр хөй уруг-
ларлыг болгаш чединмес өг-бүлелер бажыңнарының
чанында участоктарын келир дыштаныр хүннерге
чедир белеткеп алыр ужурлуг.

Хоорайның «Социал картофель» төлевилелинге
дүүштүр адрестиг дузаны хөй уругларлыг, чединмес,
хоорайда бүрүткөдип алган, бажыңының чанынга
огород тарыыр черлиг, азы картофель болгаш ногаа
тарыыр шөлдүг дача участоктарлыг алды чүс ажыг
өг-бүлө алыр.

24 тонна картофель үрезинин Красноярск крайның
Шушенское ногаажылардан садып алган дээрзин
социал политика департаментиниң начальнигиниң
хүлээлгезин күүседип турар Адыгжы Донгакдыңнаткан.
Ол үрезинни Кызылда эккелген, ону «Енисей» КЭ
МУБ-туң баазазынга мэрияның коллективиниң барык
шүптү эр кижилери дүжүрген, амгы үеде үлээринге
белеткеп турар.

Бир өг-бүлөгө картофель болгаш ногаа үрезинин 50
килограммны, ол ышкыш огурец, морковь, свекла, ка-
бачок, редис болгаш ногаан өзүмнөр үрезинин хуваар.

Социал дуза алыр кижилерниң даңзызын олар-
ның хуу билдиришкinnerин болгаш дача нии-
тилелдериниң даргаларының база Кызыл хоорайның
школапар директорларының делегтерин барымдаа-
лап тургускан.

«Социал картофель» төлевилелин күүседир-биле
Кызыл хоорайның бюджетинден 422000 рубльди шил-
читкен. 2015 чылда республика болгаш муниципалдыг
бюджеттерниң күсели-биле чединмес 173 өг-бүлени
Кызыл хоорайга хандырган болгаш 23 тонна карто-
фельди ажаап алган.

ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАР МӨӨРЕЙЛЕЖИР

Май 28-те Кызылга театрга хандыкшылдыг-
ларның улуг байырлалы болур.

Улуг кижилерге болгаш бичии уругларга көргүзөр
шиилерин аңгы-аңгы кожууннарның чээрби хире
театр коллективтери көргүзүп кээр. Оларның сорул-
газы — Тыва Арат Республиканың 95 чылынга турас-
кааткан театр уран чүүлүнге хандыкшылдыгларның
фестиваль-конкурузунга киржири. Көрүкчүлерге
болгаш фестивальдың жюриинге бот-тывынгыр
режиссерларның, чурукчуларның, артистерниң эң
эки көргүзүглерин бараалгадыр.

Театрга хандыкшылдыгларның конкурзун эрткен
вектиң тозан чылдарында-ла эрттирип эгелээн. Бо
чылга чедир ол дыка хөгжүп, сайзырап келген.

Фестиваль-конкурска киржири-биле улуг улустуң
он ийи, уругларның чеди коллективтери чагыгларын
чоруткан. Найысылалга болур мөөрейге эң эки ажил-
дар кирзин дээш, фестивальдың эксперт комиссиязы
улуг күжүн үндүрер. Олар шиилерде чаа хевирни
болгаш утка-шынарны тодарадырлар. Коллектив-
тер шиилерин май 21-де кожууннарның культура
төптеринге көрүп эгелээр.

Шиилге эрткен шиилер республиканың
фестиваль-конкурузунуң түңнел ээлчээнге киржир.

gov.tuva.ru.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин 100 чылынга база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга алдар кылдыр Тыва Республиканың юбилейлиг тураскаал медалы-биле В.П. Сатривановту шаңнаарының дугайында

Энергетика адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин 100 чылынга база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга алдар кылдыр Тыва Республиканың юбилейлиг тураскаал медалы-биле «Тываэнерго» ажык акцио-

нерлиг ниитилелдин чиңгине директорунун техниктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызы – кол инженери Валерий Петрович САТРИВАНОВТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2016 чылдың апрель 12
№ 48

III чаданың «Буян-Бадырғы» ордени-биле Д.Ч. Ондарны шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың орук ажил-агынын сайзырадырынга үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш III чаданың «Буян-Бадырғы» ордени-биле «Рос-кызыгаар объектилерин тудар болгаш ажыглаар талазы-биле дирекция» күрүнениң феде-

ралдыг албан черинин кол инженер-начальниги Данзын-оол Чалзапович ОНДАРНЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2016 чылдың апрель 25
№ 51

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле С.И. Метелевту шаңнаарының дугайында

«Аныяк профессионалдар (WorldSkills Russia)» национал чемпионатка киржип турган студентилерни белеткээр ажыл-херекке бедик мергежили болгаш чедишкени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле Тыва Республиканың «Тываның көдээ ажил-агый техникуму»

күрүнениң бюджет профес-сионалдыг өөредилге албан черинин директорунун оралакчызы Сергей Ильич МЕТЕЛЕВТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2016 чылдың апрель 27
№ 53

«БИС САКТЫП ЧОР БИС»

Май 8-те Москваның 163 дугаар библиотеказынга тыва чаңгыс чер-чурттуглар тыва эки турачыларның Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржилгезинин дугайында «Бис сактып чор бис!» деп ужуражылга хемчегни эрттирген.

5-ки курсчу Байыр Домбаанай Совет Эвилелинин маадыры Чүргүй-оол Хомушкунун дугайында, Ачыты Ондар маадырлар шуптузу өй-шаанда үнелелди албаанының дугайында, А.М. Горький аттыг литература институтунун аспиранты Зоя Донгак Мөңгүн-Тайгадан айттанган эки

турачылар дугайында, МКУ-нун аспиранты Омак Шырап эки турачыларны чыып турганының дугайында шинчилелдерни кылып турарыга хамаарыштыр солун медээлерни кылганнар. Оларны чыылганнар кичээнге-лиг дыңнааннар.

Ужуражылганы «Тыва» культура төвү (удуртукчузу У.Ч. Иванова), чурт-шинчилел генеалогтук ниитилел (Е.Е. Пажитнов), Москваның 163 дугаар библиотеказының ажилдакчылары организастан эрттирген.

Роза ДЕЛГЕР.
Москва хоорай.

МААДЫРЛАР КАНЧААР ТЫПТЫРЫЛ?

Май 13-те Улуг-Хем кожуунунун төвү Шагаан-Арыг хоорайга Улуг-Хем кожуундан Интернационалчы дайынчыларга тураскаалдың ажыдышыны болган. Аңаа Улуг-Хем кожуунун Төлээлекчилер хуралының даргазы Вера Балчий, Шагаан-Арыг хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы Мария Дамчай, Тывада дайынчы акы-дуңма ниитилелин үндезилекчи, афган дайынының хоочунна-рының ниитилелин удуртукчузу Леонид Кара-оол, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттары интернационалчы дайынчылар В.М.Бартына-Сады, А.М.Хуурак болгаш республикада дайынчы акы-дуңма болгаш афганчы хоочуннар ниитилелдеринин кижигүннери кээп киришкен.

«Тывадан афган дайынынга 400 ажыг оолдар киришкен. Оларның аразындан бо кожуундан Гера Балчий, Игорь Солдуп афган дайынының киржикчилеринин аразындан Кызыл Сылдыс ордени алганнарның баштайгылары.

Чоокта чаа Кур-Чер суурдан Вячеслав Куулар-биле кады дайылдажып чораан кижиге таварыштым. «Слава дыка хөй кижилерниң амы-тынын ап, душманнарны эш-өөрүнден чайладып, дең эвес демиселди бодунче хүлээп алгаш, мөчээн кижиге» — деп, ол чугаалады. Ынчан кээрге, Славаның амы-тынын артынга салгаш, эш-өөрүнүң камгалааны чоокта чаа Сирияга мөчээн А.Прохоренконун маа-

дырлыг чоруу-биле демей бооп турар-дыр. Барык дайын-чаа болган черлер бүрүзүнге бистин чаңгыс чер-чурттугларывыс шериг даңгыраан бедик сагып, маадырлыг тулчуп чораан. Чечен дайынының киржикчилеринин аразындан база маадырларывыс хөй. Маадырлар канчаар тыптырыл? Ол бодунче харысалганы бичиизинден тура-ла ап шыдаар кылдыр өскен кижилерден тыптыр. Олар бистин аравыста, бис оларны билбес-даа, эскербес-даа бис, олар чүгө берге байдалдарда бодунун хөрээ-биле эш-өөрүн дуй туруптарга, ынчан билир бис. Ындыг оолдар тыва дайынчыларның аразында хөй. Ынчангаш шериг хүлээлгезинге шынчы болуп чораан оолдарывысты мөңгөде сактып чоруур кылдыр ажы-төлдериңерге чагып, мындыг хемчеглерде эккеп турарыңар дээш, дайынчы эш-өөрүмнүн мурнундан мөгөйдим» — деп, афган дайынчылар ниитилелин даргазы Л.Кара-оол чугаалады.

Бо тураскаал Кызылдың Тиелге шөлүңге интернационалчы дайынчыларга кылдыгган турган тураскаал. А кажан аңаа аңгы тураскаал тургускан соонда, бо тураскаалды маңаа эккеп тургузуп алыр дээш, кожуунун интернационалчы дайынчылары хемчеглерни алгаш, ам сорулганын четкеннери ол.

Улуг-Хем кожуун афган дайыны чоруп турар үелерде амгы Чаа-Хөл, Улуг-Хем болгаш Чеди-Хөл кожуунунун суурлары

кады кирип турган болгаш, дайынче Улуг-Хем кожуунда эң хөй оолдар киришкен да санап турар. Оларның аразындан хары черде бажы салганнар база бар. Арыг-Уз суурдан Гера Балчий болгаш Игорь Солдуп — оларны чаңгыс чер-чурттуглары чылыг сактып төрөөн суурунда оларның аттарын мөңгөжиткен. Бо байырлыг хемчегге Олег Аппыр-оолов Солдуп Игорьунун дайынчы эш-өөрүңге шериг даңгыраатудуп, маадырлыг дайылдажып чорааны дээш, афган черге-даа, дайындан чеди келгеш, Тывага-даа чок болгаш эштеринин өг-бүлелери-биле харылзааны тудуп чоруу дээш, четтиргенин илереткен.

Тураскаалды Виталий Бартына-Сады, Аяс Хуурак, Леонид Кара-оол ажыткан соонда, улуг-хемчилер ыры-самны көргүзүгү бараалгаткан. Байырлыг хемчегинин соонд интернационалчы дайынчылар Дружба кудумчузунга анык өзүм ыяштарны олуртканнар. Бо байырлыг хемчегге 6 харлы самчы уруглардан улуг назылы кижилерге чедир Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчылары кээп киришкен. Орден-хавыязы каданып алган дайынчыларны кээп көрүп турган кижилер бажыңарыңа бо болуушкуну чугаалап, бир-ле оолчугашка Төрөөн чуртунга, шериг хөрээти ынакшылды, маадырлыг чоруктарже чүткүлдү оттурар дээрзинге бүзүрээр мен.

Дарый АВДЫА.

ШЫНАРЛЫГ ДУЖУТТУ АЛЫР ДИЗЕ

Чылыг частың келгени-биле көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринде чер ажилдары кидин түлүк эгелзэн. Бистин республиканың дыка хөй ажил-агыйлары часкы тарылгаже кирипкен.

Часкы тарылгага кол чүүл — үрезин. Ынчангаш бүдүрүлгелер боттарында бар үрезиннерин ажыглавышаан, өске ажил-агыйлардан болгаш Тывадан дашкаар девискээрлерден тараа болгаш ногаа культураларының үрезиннерин садып ап эгелзэн. Оон аңгыда часкы хову ажилдарына ажыглаар техникаларны хынап, оларның артык кезектерин четчелеп, кывар-чаар материалдарының курлавырын тургузары дээш, ажил-ла хөй. Үрезинни чажарының бетинде

хынамчалыг белеткеп алыры чугула. Күскү дужуттун болгаш хлебтин эки шынары чашкан үрезиннен дорт хамааржыр болгай.

Көдээ ажил-агый культураларының аарыгларының 60 ажыг хуузу багай шынарлыг үрезинден неперетпээр. Оларның аразындан эң-не хоралыг аарыглар — фузариоз, гелиминтоспориоз, альтернариоз болгаш септориоз. Бир эвес тараа азы ногаа культуралары фузариозтан (үнүш аразында хоралыг мөөгүлериң тыптып келири) аарый берген болза, оларның сыптары чиңгелей берген болур, оон ужурундан күскү дужуттун 20 азы 50 хуузу чидирип ап болур. Альтернариозтан аарый берген

сыптар үнүп оргаш-ла, дөзүндө карарып эгелээр. Ындыг тараа дужудундан кылган далганның шынары кудулаар.

Эң-не неперетпээр хоралыг аарыгга гелиминтоспориоз хамааржыр. Оон аараан үнүштүн сывы сарыг-ногаан апаар. Үнүш-ке шак ыңдыг демдектер дээрге гелиминтоспориозтун тыптып келгенин демдээ. Хөй-ле таварылгаларда кызыл-тас ол аарыгдан аарый берип болур. Оон аңгыда үнүштүн бүрүлериңе бичии-бичии куу-ногаан былчактар көстүп келирге, септориозтан хораннанган деп билип алыр. Ол дээрге сыптын дазылындан ирип эгелзенин демдээ.

Шак мындыг аарыглардан аарый берген ногаа культуралары кижилерниң болгаш мал-

маганның кадыкшылынга айыылдыг хораны чедирип болур.

Россияның көдээ ажил-агый төвүнүн хыналдазы-биле алырга, 2015 чылда Тыва Республикага чазын чажар үрезинниң хораннанганы 90,5 хуу чедип турган. Ол дээрге эң-не бедик көргүзүг. Ынчангаш тараа болгаш ногаа культураларыга хоралыг аарыгларны неперетпези-биле, тарылга чорударының бетинде тарый үрезинни эки арыглап-аштап алырын чер ажылының специалистеринге сүмелеп турар.

Сөөлгү чылдарда шөлдериниң хөрзүнүн тарылга бетинде болбаазырадып ап турары эки түңнелди берген. Хөрзүннү чемишчидип болбаазыраткан эмниң дээжи 5-7 хире неделя

болганда үрезинге чедер. Фунгицидти (аарыглардан камгалаар эм) база чаштырып алыры чугула. Эки болбаазыраткан шөлдериниң хөрзүнү тарылганын эге чадазында адаандан магашталбайн, үрезини эки үнер.

Ынчангаш шупту көдээ ажил-агыйлар шын болгаш ханы билиглер-биле тарылга ажилдарын чорудар болза, мындыг аарыглардан тараа болгаш ногаа культураларын камгалап алыр аргалыг болур. Оон ыңай Россияның көдээ ажил-агый төвүнүн Тывада салбырының арга-дуржулгалыг специалистеринден чер ажылынга хамаарышкан ажыктыг сүмелерин неми айтырып ап болур.

Россияның көдээ ажил-агый төвүнүн Тывада салбыры.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДА ЧЕР АЙТЫРЫЫ ЧИДИГ

Бистиң республиканың кызыл хоорайында хун-бүрүнүн нарын алыглары бар. Ооң билине тудуг ажылы кылыр черниң айтырыы чидиг турар. Бо талазы-биле хоорайның чагыргазы хемчеглерни ап тура Моон дугайында мэрияның айтыргларының талазы-биле начальниги Руслан Домбулакович, үеде харыылап турар чорудулганың дуга-чугаалаптар силер бе? Кызыл хоорай, шынап-ла, найысылалы болгаш хоорайның чагыргалары-биле бурунгаар дээр дээш, эвээш эвеса-жылган база ам-даа кылып. Улуг хоорайда хары угда тирлеттинмес берге айтыр хей. Бистиң килдистиң адакчылары хоорайның талазы-биле айтыргалары-биле турар. А черниң аарының талазы-биле чурар болза, республиканың ай, суурларының девискерин шагда-ла хоойлу-гу езугаар быжыглап каан. Арга ТР-ниң Чазза, Юстицияга Чер болгаш өңчү-гу хамаарылгаларының алы, Би-Хем, Кызыл хоорайның чагыргалары бол-өлзөлекчилер хуралдары илжүе өскерилгелерни ки-биле 3 чыл бурунгаар улуг дегелзэн. Эрткен чылдан электроннуг хевирниң ар-биле күрүнениң кадастр үнче хоорайның девискерин кирири-биле ажил-ылдыг. Ынчангаш бо аартылга ажилдарына ха-ышкан хоойлу төлөвилелин

бадылады-биле ТР-ниң Дээди Хуралында удавас кирир деп турар бис. Депутаттар ол хоойлуну бадылап бээр, найысылалдың кызыгаарын чурумчудар талазы-биле ажилдар улам шыгырап, күштелир апаар.

— Бо хоойлу күш кире бээр болза, Кызылга кайы девискээрлер хамааржыр апаарыл?

— Найысылалга хамааржыр девискээрлер оң талакы эрикте Вавилин ээпээ болгаш Кызыл кожууннуң Тос-Булак девискээри база чоокта чаа кылдыг хөмүр-даш уургайынче улуг чуук машиналары аргыжар оруктун кези база хоорайның девискээри апаар. Би-Хем, Кызыл кожууннар Кызыл хоорайның кызыгаарынче ол девискээрлерин кирири-биле чөлшээрлин бергенер. Оон ыңай эң-не кол чагыртыр документ хоорайның чингине планы. Ында черни ажыглаарының 32 аңгы девискээр зоналарын тодарадып кылган.

— Чингине план езугаар алыр болза, шупту дүрүмнүг болур болгай. Ынчаарга Руслан Домбулакович, душкан-на черде бажың-балгат тудуунуң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Шынап-ла, бо дээр чидиг айтыргаларың бирээзидир. Хоорайның хевирин үрел турар кандыг-даа планы чок, архитектураның дүрүмнерин савгайын турар чөлшээр бижик, документизи чок чер бажыңнар көвүдзэн. Ону кандыг-даа хыналда чокка тудуп турар апарган. Мындыг тудугларны кызырар дээш, элзэн ажилдарны хоорайның чагыргазы чорудуп турар.

Кызылдың девискээринде кандыг-даа документизи чок

черлер күрүнениң өңчүзү болур, ону ТР-ниң чер болгаш өңчү-хөреңги яамызы харыылаар. А хоорайның өңчүзү дээр күрүнениң бүртүкел палатазын эрткен шыныдып турар херчилели бар черлерни Кызылдың чагырга чери харыылаар. Душкан-на черинде бажың тудуп ап турар улус-биле шыңгы ажилды чорудуп, торгаалга онаап, оларның кара туразы-биле тудуп алган оран-савазын, судун үндүргөн шийтири-биле бузуп турар.

Үстүнде база демдеглзэн мен, Кызыл — бистиң рес-публиканың найысылалы-дыр. Чижээ, делегейниң кайы-даа булуңундан аалчылар кээп турар, олар бичежик бажыңнарны көргөш, бо хоорай эвес, суур-дур дээр болгай. Ынчангаш чингине планга чагыртыр ужурул бис.

— Кайы девискээрлерде чөлшээр чок бажыңнар тут-тунганыл?

— Кузнецов, Каа-Хем, Суворов, Мугур кудумчуларының тулаалыг черлеринде бажыңнарны кара туразында тудуп алган, бо дээр Доңмас-Сугнуң камгалалдыг девискээрлери-дир, ол чингине планда бар. Ынчап кээр, маңа бажыңнар шуут турбас ужурул, тулаалыг черниң адаанда суг Енисейге кири агып чыдар, ынчангаш ол суглуг черни камгалалдыг девискээри болур. Оон ыңай Спутниктиң улуг богунуң чоогунда чаттылып чоруй барган чер бажыңнар, база оң талакы эрикте да баарында бажыңнар хамааржыр.

— Мындыг хажыдышыкы-нарны болдурбас дээр болза...

— Кызылдың девискээринин чингине планында каат бажыңнар тудар черлер, камгалалдыг черлер, үлөтүр тудуглары

база тудугну кылып болбас девискээрлерни айтып каан. Үстүнде база демдеглзэн мен, чингине планда 32 аңгы девискээр зоналары бар. Ол езугаар хоорайның микрорайоннарына амгы үениң технологиязы-биле чаа тудугларны кылыр апаар. Найысылалда чер бажыңнарны кайы хамаанчокка туттунуп турары дүвүренчиг болуп турар. Чингине планда ыңдыг эвес, кайы девискээрге чүнү кылырын, чүнү тударын көрүп каан. Чижээ, бир кезек девискээрге 2-3 каат бажыңнар, оон ыңай хоорайның өске талазына хей каат бажыңнар болгаш социал албан черлерин микрорайоннар аайы-биле турары көрдүнгөн.

А чингине планда черни ажыглаарының талазы-биле дүрүмнү кирип каанын чон ам-даа чедир билбейн турар. Кожуундан бээр көжүп келгеш, душкан-на черинге бажыңны тудуп алгаш, чурттап олурарлар. Мындыг хажыдышыкынарны кылбазы-биле, тус черниң удуртукчулары, депутаттар чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудары чугула. А хоорай чагыргазының административ-техниктиг хайгаарал эргелелиниң ажылдакчылары хыналданы үргүлчү чорудуп турарлар.

— Ындыг болза, курлавыр-да девискээрлерге тудуг кылыры-биле садыглажышкынны чарлап турар силер бе, Руслан Домбулакович?

— Хоорай иштинде курлавыр черлерге садыглажышкынны чарлап турар. Ону база чингине планда киригени-биле көрүп турар. Чуртталга бажыңын болгаш садыг тудар шөл бе дээш аңгы-аңгы кылдыр чарлаар. Чарлапды интернет четкизинде бистиң сайтыстан көрүп ап болур. Оон

ыңай солун-сеткүүлде база чарлап турар. Ол ышкаш душкан-на черде бажың-балгат тудуп турар чонга сүмелээрим болза, садыглажышкынга киржиңер, ол дээр документилиг черлер-дир.

Эрткен чылдың ийги чартының түңнели-биле, хоорайның девискээринге тудуг кылыр 19 участокту чарлаан. Бо чылдың эгезинден бээр 16 участок саттыг. Мында эвээш болгаш хей аал чурттаар бажыңнар болгаш садыг тудуп алыр участоктар кирип турар.

— Кызылда меге докумен-тилерлиг чер садып турар кижилер дугайында чүнү чугаалап болур силер? Бир киж оң талакы эрикте бажың тудар шөлду 40 муң рубль-биле садып алган. Ооң документизи меге болган, ону ам бузарына чедип турар.

— Мындыг таварылгаларны ол-ла дораан-на шагда албан черинге дыңадыр. Амгы үеде меге докумен-тилерлиг чер садып турар улус билдинип турар. Ындыг мегеги кижилерге бүзүрзэн херээ чок, ол садып ап турар черинин документизи бар бе, чок бе дээш Росреестр, кадастр албан черинден ылавылап айтырып алырын сүмелеп ор мен. Ынчаарга Кызыл хоорайга кайы хамаанчок тудуглар кылып болбас ужурул, баштай чингине планда көрдүнгенин езугаар чөлшээрлиг болза, эде тудуп, кылып болур. Ынчангаш найысылалдың девискээринге хамааржыр черлерни чурумчу-дары-биле шыңгы хемчеглерни ап турар бис.

— Айтырылгарга харылап бергендер дээш четтирдим. Ася ТЮЛЮШ чугаалашкан.

Тыва радионуң 80, телестудияның 50 чылынга

ОНЗАГАЙ БАЙЫРЛААН

16 чыл — КТРК «Тываның» ейлиг чылы. Ону сентябрь демдеглээр. Аңаа белеткел ы шагда эгелзэн. Үениң биле радиотелестудияның иктиг дериг-херекселдери ү-биле чаарттыг, ында дап турар журналистерниң, нерлерниң, режиссерлар-жыл-чорудулгазы хун-хүнү-сайзырап, бүгү тала-биле м, тыва чонга бараан боу-ураын дыңнакчылар-даа, чүлөр-даа улуг үнелел-демдеглеп турар. КТРК-ның коллективи Ра-болгаш ТР-ниң Консти-я хунун бир онзагай ба-лаан. Чыылган аалчы-а, хоочуннарга езулуг-ла шүкү-маңнайны шаңнаан. анияның девискээринге, й дерзэн шөлге, Тываның юниктиг оркестри — 36 ки-н тургустунган хөгжүмчүлөр тудуп, аалчыларга бараан-ан. Оларга база ол улуг үткел, чүге дээр симфо-и оркестр 1966 чылда радиокомитеттин чанын-тургустунган улуг коллек-Оон бээр 50 чыл эрткен. А чылдан Тываның күрүне ормониязынче шилчзэн. Бо рлалды кады демдеглеп ында ужу бар. радио болгаш ТР-ниң Кон-

ституция хунунге тураскааткан байырлалдың база бир онзагайы — амгы салгалдың журналистеринден тургустунган хөйүнү ыры аалчыларны сонургаткан. Оларның «Төрзэн Тывам», «Тулчуушкунче» деп тыва чоннуң ынак ырларын күүсеткени, ол ышкаш боттарының тургускан танцы-самы чараш болду.

Байырлалдың хүндүлүг аалчызы, телевидениениң сурагыг журнализи турган, ам Кызыл хоорай баштыңы Дина Оюн байыр чедиргеш: «Бо хун кыстар кызыл платьелерлиг, оолдар ак хөйлеңнерлиг болганы дээрке Кызыл хоорайывыска ынак, аңаа бердингени — тергин онза демдек-тир» — деп үнелзэн.

Дараазында ТР-ниң пар-лалга болгаш информатизация сайыдының оралакчызы А.А. Ла-чугина, күрүне филармонияның директору И.Д. Дулуш олар май 6 — ТР-ниң Конституция, май 7 — Радио хунун онзагай дем-деглеп турары-биле байыр че-диргенер. Хоорай мэриязының төлзззи компанияның девискээринге олуртун хадыларны белекке эккелгенин дыңнаткан. КТРК-ның директору А.И. Чымба улуг үнелел-биле хүлзеп ал-гаш, аалчыларны, коллективниң кежигүннерин «Дириг студия» деп ногаан аллеяга чалааш,

КТРК-ның хоочуннары биле амгы салгалы.

ооң төөгүзүн таныштырган. 1982 чылда Н.Б. Тыртык-Караның удуртулганы-биле ногаан шөл тургустунган. Оон бээр 34 чыл эрткен. Ында өг хевирлиг дыш-танып олар черге (беседкага) журналистер аалчыларындан интервьюлар ап, теледамчы-дылгалар чорудары чаңылчаан. Ол ам ногаан ыяштарлыг, куш-каштар мыжырашкан сад апар-ган. «Дириг студияга» белекке алган ыяштарны олуртурунче

аалчыларны кыйгырган. 1970-1980 чылдарда «Даштыг хавак» деп адап турган, ам көк дээрже бедип үнген ыяштар бүргзэн, чараш садчыгашка ыяш олур-турунга киж бүрүзү идепкейин көргүскөн. Дараазында чаңчыл езугаар чурукка тырттырган.

Бо бүгү КТРК «Тываның» төө-гүзүнүн бир онзагай арны болуп артар. Мындыг чараш байыр-лалга радионуң хоочуннары Н.Д. Гвоздак, О.С. Шириндуу, С.С. Ка-

кай-оол, Т.Д. Байынды, Е.О. Ка-ра-оол, Л.Х. Ондар, Л.Ш. Шойдук, Д.Д. Сотпа оларга кызыл өңнүг гвоздика чечектерни сөңнел, аяк-шайже чалап, сеткиливисти өөрткенинге удуртукчуус А.И. Чымбага база хоочуннар эви-лелиниң даргазы Л.Ш. Шойдука, ооң дузалакчызы Т.Ч. Ооржакка мөгейип, өөрүм мурнундан чет-тиргеним илереттим.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ, радионуң хоочуну.

Чаа ном

«МӨҢГҮЛЕГИМ»

Бай-Тайганың Мөңгүлек тайгазының бедии 3485 метр. Ооң меңгилеринден дамырактар агып баткаш, каттышкаштың Шындазын хем бооп, Хемчикке кирип чыдар. Алды, Үстүү Ажыктарның чайлагылары, Туралыгының кыштагылары, Мешкен-Хөлдүн кыдында чазаклар, күзгелер Дановтун ада-иези Очур-оол, Өнчүр Монгуштарның өскөнтөрзүн чурту. Тывада билдингир чаңгыс чер-чурттулары шүлүкчүлөр: Борис Чюдюк, Константин Тоюн, Сайлыкмаа Комбу, Тайгана Очур, Адаш Иргит, Меңги Ооржак оларның чеченмерген сөстөрлүг шүлүктери Данов Монгушту чогаадыкчы ажил-ишче хей-аът кириген.

Данов Монгуштун «Мөңгүлегим» деп шүлүктөр чыындызы чаа номунун таныштырылгасы Бай-Тайганың Хемчик сумузунун көдээ Культура бажыңга болган. Адазының чырык адынга турскаадып, ооң ажы-төлү номну чырыкче үндүргөн. Номнун таныштырылгасын кожунунун хоочуннар чөвүлелиниң кежигүнү Зоя Серендоевна Хомушку башкарып эрттирген. Хемчик сумузунун чурттагычлары Культура бажыңга кижилер бажы кизирт чыгып келген. З.С. Хомушку номнун редактору Көк-оол Салчакка сөс берген. Данов Монгуш шүлүкчү-биле номну сүмележип тургаш, чырыкче белеткеп турганын чылганнарда сонургадып чугаалап берген. Номнун сайгарылгасын кожунунда «Мөңгүлек» чечен чогаал каттыжышкынның даргазы Н.П. Салчак кылган.

Номда төрзүн чурт, ынакшыл, амыдырал шүлүкчүнүн чону-биле хини тудуш чоруун илереткен шүлүктөр барын чонга таныштырган. «Үүжезин» салгалдарга арттырган шүлүкчү ному деп шүлүкчү-башкы Тараа Оссур бедик үнелелди берген.

Хемчик ортумаа школазының өөреникчилери Данов Монгуштун бөлүк шүлүктөрүн чылганнарда бараалгадып, уран номчулгаларны күөсеткен.

Чалаткан аалчылар Д. Монгуштун агроном болуп ажилдап чораанын, ооң бүдүштүг аажы-чаңын, чогаал ажилына хандыкшылын сактып чугаалаан. Тодаргайлаарга, Бай-Тайга кожунунун баштыңы, Төлзөлекчилер хуралының даргазы К.И. Седип, совет болгаш партия органның ажилдап чораан Д.С. Чыдым, кожунда херзэженнер чөвүлелиниң даргазы С.М. Уртунай олар чылыг сактышкыннарны кылган. Таныштырылгакежээзи солун концерт-биле доозулган.

Данов Монгуштун «Мөңгүлегим» деп чаа ному аныяк салгалдарның кижизидилгезинче кокпа оруун ынчаар ажиткан.

Көк-оол САЛЧАК,
башкы.

Тээли суур.

САКТЫЫШКЫНЫВЫС КАЖАН-ДАА УТТУНДУРБАС

Ада-чурттуң Улуг дайыныга совет улустун Тиелелгезинин 71 чыл оюнун бүдүзүндө Чаа-Хөл кожунун Булуң-Терек сумузунга база улуг байырлал болган. Ол дээрзе СССР-же оор езу-биле халдап келген немец-фашистерге удур демисежири-биле Тыва Арат Республиканың хамаатыларындан сеткилиниң кыйгызы-биле дайын-чаага киришкен, маадырлыгы-биле чанып келген тыва эки турачы Монгуш Калзан оглу Докпуттун чырык адынга турскаадып, ооң ады-биле адаан кудумчуда маадырның чурттап орган бажыңга ыдыктыг самбыраның байырлыг ажыдышкыны болган.

Байырлыг ажыдышкынның езулалына киржири-биле Кызылдан афган дайынының киржикчизи, Тыва Республиканың

«Тыва эки турачыларның салгалдары» хөй-ниити организациязының даргазы А.М.Сундуйнун байыр чедирип турары.

Дээди Хуралының депутады Херел Васильевич Кызыл-оол, Тыва Республиканың культу-ра сайыды Алдар Константинович Тамдын, «Тыва эки турачыларның салгалдары» хөй-ниити организациязының даргазы Алексей Михайлович Сундуй, Чаа-Хөл кожунун чагырга даргазы Станислав Маадыр-оолович Сарбаакай, Булуң-Терек суурнун удурткучулары болгаш тыва эки турачының хөй төрөл-дөргүлү чыгып келген.

Кадыг-дошкун, хөй хан тегүүшкүннүг демиселге хостал-

Тыва эки турачының улуг уруу, партия, советтер ажылының хоочуну Раиса Монгушевна Сүге-Маадыр ачазының турскаал самбыраның байырлыг ажыдышкыныга чедирип келген чонга төрөлдөринин мурнундан өөрүп четтиришкенин илереткен.

ганы камгалап берген, Тывадан дайынче аъттанган орус болгаш тыва эки турачыларывысты, Улуг Тиелелгениң 71 чыл оюнга чедир чурттаваан дайынчыларны сактып, качыдалдың митингизин Булуң-Терек ортумаа школазының өөреникчилеринин ниити чыскаалындан эгелээш, тыва эки турачы Монгуш Калзан оглу Докпуттун чурттап орган бажыңга чанынга чедир чорааш, тыва эки турачыга ыдыктыг самбыраның байырлыг ажыдышкыны-биле уламчылаан.

Фронтчунун дугайында чылыг сактышкынны кылган соонда ыдыктыг самбыраны ажыдып, дириг чечектерни ооң баарына салдылар.

Ооң соонда байырлыг хемчегин төнчүзүндө Булуң-Теректин боду бүткен ноган стадионунга 32 мөгениң хүрежин тыва эки турачы М.К.Докпуттун дөргүл-төрели бедик деңгелге организастап эрттиргеш, 1-ден 8-ке чедир черлерни алган аныяк мөгелерге өртектиг белектерни, турскаал бижиктерни, медальдарны тыва эки турачының төрөлдери тывысканнар. Чаңгыс шүүлген мөгениң шаңналы безин ирт, 10 муң рубль болган.

Ам сеткилиниң кыйгызы-биле Ада-чурттуң Улуг дайыныга киришкен тыва эки турачы, маадырывыс Монгуш Калзан

оглу Докпуттун дайынчы эрткен оруунга доктаап көрөйн.

Ол 1917 чылда Кызыл-Даг сумузунга төрүттүнгөн. Эресшоова оол элээди назынында аныяктар эвилелинге, оон арат намынга кирген.

1936-1938 чылдарда Араттын Революстуг Шеринге шериг албаны эрттирген. Сержант. Шагаан-Арыг хоорайга ополчен шериг взводунун командири

Монгуш Калзан оглу Докпуттун чоок төрөлдери.

турган.

Монгуш Калзан оглу Докпут тыва эки турачыларның фронтуже киреринин бетинде, Ковров хоорайга дайынче белеткел үезинде, өске эштери-биле госпитальга эмнедип артканындан хөй өөрүндөн чарылгаш, Кызыл Шеригин өске кезектеринге каттышса-даа, баштайгы тул-

чуушкунну Ровно хоорайга эгелээш.

Өөрүндөн чыдып калган дайынчыларны 8-ки гвардей дивизияның 203-куаыттыг шериг полугунун хүрээленинге хууш алган. Монгуш Докпут өөрү-биле кады баштайгы тулчуушкуну Ровно хоорайга шак ынча эгелээш.

Ынчангаш олар эки тулчу эскадрондан дашкаар өскө кезектин дайынчылары болуп немец-фашистерге удур тулчу каннар. Дөрт тыва эки турачу тулчуушкунче деңге кирээш, ооң соонда балыглангаш, дайынчы оруу каттышпайн, аңаңгы барган.

Түлүш Балчыттын сактышкыны-биле алырга, Монгуш Докпут 1944 чылдың июль айда Чехословакияга аар балыгланган болуп турар. Ол-ла чылда күзүндө Монгуш Докпут маадырлыгы-биле өлгөн деп о ада-иези дыңнадышкын алган. Ооң өлгөн мага-бодун кербас даа болза, улуг назылыг кижилер чула кыпсып, ооң кажыдыг езулалын кылган.

1945 чылдың чайыны, Дайын-чалбак бастыган, Тыва ССРЭ-ниң хүрээленинге киргенден бээр барык чыл чоокшуп берген. Ада-ие, ха-дуңма Монгуш Докпут дээш ажыын ажы карааның чажын төп каапкан Бир-ле хүндүс «өлгөн» Монгуш Докпут аалына элп чан

келген. Ооң зыт-кежинде бүдү чер чок, балыг-бышкын, сорбуг, бир холу туттунмас, ийик бөлүктүн инвалиди апарга болган.

Ооң шериг хөйлеңинде Арат орденниң III чергези, «Эрке дидим чорук дээш» медаль чыныналып турган. Ол үеде Монгуш Докпут орустап билир улус бир-ле парлап каан албан бижик көргүскен, база бир орден алы документ-дир деп тайылбырлаан. Монгуш Докпут – СССР-ниң кызыгаарын эртип, Чехословакияны хостаарына киришкен тыва эки турачыларның бирээзи.

Дайын сөөлүндө Монгуш Докпут шериг пенсияга олуртуп шыдаваан, хөй ажы-төлү бар. Ынчангаш ол Чаа-Хөлге сүт ажил-агый черинге ажилдап берген. Бежен чылдарның эгезинден ол Чаа-Хөлдүн Булуң-Терекке колхозтун сүт-бараан фермазынга инек кадарып, хөй чылда ажилдаан. Өөнүн иштин Анай Шанмак-оол-биле хөй ажы-төлүн өстүрүп, оларны төлөткө кижилер кылдыр кижизиткенер.

Владимир ЧАДАМБА

Авторнун тырттырылган чуруктары

Булуң-Терек суурнун чону тыва эки турачының чырык адынга турскааткан байырлыг чыскаал үезинде, «Өлүм чок полк» хөй-ниити шимчээшкениниң кежигүннеринин чыскаалының үезинде.

Журналист А.К.Чычаан-оолдун төрүттүнгөн хүнүнден бээр 90 чылынга

АЛДЫН МЕДАЛЬДЫҢ БИР ДУГААР ЭДИЛЕКЧИЗИ

аыяктары", "Молодежь Тувы" солуннарның кол редакторунга томуйлаан. Бо ийи солун ол үеде ийи аңгы редакциялыг турган-даа болза, чаңгыс кол редакторлуг турганы онзагай. Кызыл хоорайга чурттап чораан аныяк үезинде А.К.Чычаан-оол тыва радиого, телевидениеге, СЭКП Тыва обкомунун чанынга үнүп турган "Агитаторнун блокноту" деп журналга база редакторлап ажилдап турган. Журналист кадрлар чедишпес үеде ол чорук ооң журналист арга-мергежилниң өзүлдезиниң езулуг улуг школазы болган.

Келир үеде уругларының авазы Вера Ангырапановна-биле Кызыл хоорайга 1953 чылдың чайынында душканнар. Ооң ынак эжи башкы эртемни дооскан турган. "Андрей Кончукович бодун кончук шын алдынып билер, биче сеткилдиг кижичи чораан. Ооң өскөн-төрээни Кызыл-Даг суурга барганывыста бисти төрелдери кедээр аалче чалаан. Ол аал чаны арга-арыг кыдында чайгы чылыг хүннүн херелдеринге частып келген тайга-сынның чараш чечектерин боодал чечек кылдыр тудуп алган менче уткуй хүлүмзүрүп кылаштап келгеш, меңээ сунган. Ынчаарда мээң сагыш-сеткилим канчаар-даа аажок өөрээнин утпас мен" — деп, Вера Ангырапановна ынак эжинден бир дугаар боодал чечекти алганын мынчаар сактып чугаалаар. Аныяк өг-бүлениң дун оглу Володя 1954 чылда төрүттүнгөн.

Аныяк башкы Вера Унгермааны 1956 чылда Барыын-Хемчик кожуунунун Дөң-Терезин чеди чыл школазынче ажилдадып чоруткан, а Андрей Кончуковичи Красноярск хоорайның партияның дээди школазынче шилчиткен. Ол өөредилгезин дооскан соонда, өг-бүлезиниң аайы-биле Ак-Довурак хоорайже көжүп кээп, "Тыва даг-дүгү" комбинатының типографиязын тургузуп, ооң директору, хөй тиражтыг "За асбест" солунунун бирги редактору болган. Андрей Кончукович ол солунунун бир дугаар болгаш чаңгыс-ла редактору болуп төөгүдө арткан дээр-ле бир онзагай рекорд ышкажыл. "За асбест" солунга Андрей Кончуковичиниң ажилдап чораан чылдары Ак-Довурак хоорайның болгаш "Тыва даг-дүгү" комбинаттың төөгүзүндө "алдын" үжүктөр-биле бижиттинген чылдар болган. Ынчан комбинат бодунун төөгүзүндө эң хөй даг-дүгүн бүдүрүп, ийиги

ээлчээн ажилгалга кириген. Хоорайга хөй улуг тудуглар туттунуп, дөртөн ажыг аймак-сөөк кижилер ажилдап, чурттап турган.

Андрей Кончукович Чычаан-оол бистиң аравыска чораан болза, бо 2016 чылдың май 19-та 90 харлаар турган. Ооң чоок кады ажилдап чораан эш-өөрлериниң бирээзи журналист, шүлүкчү Чкалов Мандыынчының сактышкынын номчукчуларга чедирзе эки боор. "Ынчан хоочун журналист Андрей Кончукович боду, дуржулгалыг журналистер Анатолий Бармашов, Вера Сергиенко оларның орус грамматика талазы-биле дуздалашканын ам-даа чылыгы-биле сактып чоруур мен. А.И.Бармашов, В.И.Сергиенко, ылаңгыя А.К.Чычаан-оол солунну үе-шаанда үндүрер дээш, ажилчын халаттарын кеткилепкен, типография ажилчыннары-биле демей ажилдай бээр улус чүве. Типографияның ажилчыннары база кончук шыырак, ажилынга бердинген кижилер чүве ийин. Өрүкчүлөр Анна Литкинаны, Оюмаа Самбууну, Клара Көк-оолду, Кызыл типографиязының хоочун ажилчыннарын ам-даа утпайн, сактып чоруур мен" деп сактып бижээн.

Андрей Кончукович биле Вера Ангырапановна дөрт ажы-төлүнүн база хеймер кызының, хөй уйнуктарының энерелдиг ада-иези, кырган-ачазы, кырган-авазы. Улуг дуржулгалыг хүндүткелдиг дыштанылгада башкы Вера Ангырапановна сезен алдыгы чазын уткуп алган, ам-даа ажы-төлүнүн аразында

адак-бышкаа чиик чурттап олурар.

"Уругтарым ачазының амыдырал-чуртталгазында аар-даа, чиик-даа оруктары хөй, ынчалза-даа ол үеде эң-не аар байдал улуг чурттувустун баштыңы Сталин башкы 1953 чылда бурганнаан үе чүве, чаңгыс дүн иштинде ол дыңнадыгны чонга чедирер дээш, солун ажилдакчылары кончук улуг харысалгалыг турган. Ол шупту үжүк-бижитки хол-биле чыып бижип парлаар турган, бо үеде ышкаш компьютерлер турбаан. Ынчаарда солунунун кол редактору, удуртукчузу турган Андрей Кончукович парлаганың үнөр ужурлуг материалын хынааш, бадыткапкан турган, а ажилчыннар уйгу-дыш чок хондур парлап тургаш, чаңгыс үжүк чазыптарга, бистиң ачавысты ол чаңгыс үжүктүн частыры дээш кончук шыңгыы шийткелге онааган. Ол үеде С.К.Тока бистиң Тывавыстың баштыңы турган. Амгы үеде аныяк-өскеннер-даа, улуг улус-даа орус-тыва дылдарга бижириде, грамматиктиг частырыларны хөйү-биле кылып турары багай-дыр. Бистиң ол үеде орус дыл башкылары кончук ак сеткилдиг-биле Тыва Арат Республиканың чонун өөредип чораан. Амгы үеде чүгле акша дээш чедип кээр, бистиң бичи чаштарывыска чедир билиг бербези харааданчыг" — деп, Вера Ангырапановнаның чугаазын номчукчуларга чедирзе, артык звес боор.

Өг-бүлениң башкы оруун Андрей Кончукович биле Вера Ангырапановнаның уруу Зоя Андреевна авазын салгап, башкы мергежилин шилип алган англи дыл башкызы болуп үжен беш чылдар иштинде ажилдап чоруур. Ол Тыва Республиканың Улус өөредилгезиниң тергиини, Россия Федерациязының өөредилге болгаш эртем яамызының хүндүлүг ажилдакчызы, В.В.Путинниң грантызының эдилекчизи, Танды кожуунда башкылавышаан, даштыкы дыл өөредилгезин көдээ школаларга организаастаарының талазы-биле бодунун арга-дуржулгазынга даянган методиктиг сүмелер бижип турар. Зоя Андреевна ачазына хамаарыштыр мын-

чаар чугаалаар.

"Ак-Довурак хоорайның даг-дүгү комбинатында 1963 чылдың ноябрь 22-де "За асбест" деп солун ажылын мээң ачамның удуртулгазы-биле эгелээн. Солунунун тиражы улуг звес-даа болза, кончук чедимчелиг, орус болгаш тыва дылдарга парлааттынып турган солун. Ажылынга езулуг бердинген, бедик харысалгалыг, ажилчын кадрларны шын өөредип база уштап-баштап билер кижичи чораан. Ол хүндүлүг дыштанылгаже үндүр бб солунга шыңчы арткан Тываның журнализи, ажилчыны база удуртукчузу. Ам бодаарымга, ачам кончук томаанныг, экиргек, дузаарга кижичи турган. Ол удуртукчу ажилдан аңгыда линотипистеп, чыыкчылап, эптекчилеп, парлакчылап-даа турган. Ооң кады ажилдап чораан өөрү Михаил Гореев, Анна Литкина, Донгак Седип, Максим Шөртен, Оюмаа Николаева, парлакчы Евгений Огнев база линотипист Клара Ондар мээң ачам-биле хөй чылдар дургузунда ажилдааннар. Ынчаарда бир онзагай байдал солунну Кызыл хоорайга парлааттыргаш, оон Ак-Довуракче эхкээр турган. 1964 чылдың Чаа чылдың солунун харын хол машиназы алганындан боттары парлаан. Андрей Кончуковичиниң журналистика талазы-биле арга-сүмезин алганнарның аразына журналист Роман Тас-оолду адап болур".

Андрей Кончукович Чычаан-оол журналистке хамаарыштыр 2016 чылдың Март 17-де үнгөн №28 "Шын" солунда материалда хоочун журналист Светлана Салчаковна Балчырның чугаазын база катап сагындырза, номчукчуга артык звес боор. "Шынга" 4 чыл ажилдааным соонда, Барыын-Хемчикке ажилдаар кылдыр чорудупкан, ол база онзагай төөгүлүг үе. Ховар дээн салымчаяанның журналист Андрей Кончукович Чычаан-оолдун удуртканы "За асбест" деп орус солунга келген мен. Чугаалаарымда тыва аян бар-даа болза, орус дылга бижээн чүүлдеримге эки үнелелди Андрей Кончуковичиниң дораан бергени мени улам чалгынналдырган чүве".

Тываның алдарлыг журнализи, Тывавыстың найысылалы Кызылдың № 2 школазының бир дугаар доозукчуларының аразындан алдын медальдың, «Күш-ажылдың хоочуну» деп медальдың эдилекчизи база төлөпиг ажы-төлүнүн (шупту ажы-төлү дээди эртемниг) ачазы, хөй санныг уйнуктарының кырган-ачазы май 19-та 90 харлаар турган. Тываның өөредилге болгаш эртем яамызы база республиканың бичи уруглар бөлгүмү "Салгал" июнь айда болур лидерлер аразына "Юный журналист" деп хемчээлди А.К.Чычаан-оолдун чырык адынга тураскаадып эрттиреринге белеткел ажылын чорудуп турары өөрүнчүг. Алдарлыг журналистиң салгакчылары хөй-ле болзунам.

Анна САНДЫЙ.

Чуруктарны А.К.Чычаан-оолдун өг-бүлө архивинден алган.

ХОРЛУУ ӨГБЕНИҢ САЛГАЛДАРЫ ТИИЛЭЭН

Май 15-те, Бүгү-делегейниң өг-бүлө хүнүнде, Тыва Үндезин культу- тура төвүнге «Өгбелерниң төөгүзү» деп мөөрейни хөй ажы-төлдүг болгаш уруглар азырап алган өг-бүлелерниң ортузунга ТР-ниң Өг-бүлө болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилели эрттирген. Аңаа Кызыл, Ак-Довурак хоорай-лардан, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Кызыл, Өвүр, Бии-Хем, Сүт-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Таңды, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик кожууннарның төлээлери киришкен.

Мөөрейге өг-бүлө бүрүзү би- чии уругларындан эгелээш, улуг өгбелеринге чедир тыва национал идик-хептиг кижип турары магадан- чыг. Олар ТАР-ның 95 чылынга турас- кааткан театржыткан көргүзүлгелери, тыва езу-чаңчылдарны, ыры, тан- цы-самны хөйү-биле көргүскен. Бир хар чаа-ла ажып турар чаштар шүлүктөй аарак өгбелерин таныштыра бээр, кижиле ала- чайгаар-ла хүлүмзүрүп, чаптай бээр болду. Өг-бүлелерни кырган-ачалары, кырган-авалары деткип келгенинге өөрүвес аргажок. Киржикчи бүрүзүнүң белеткели шыырак дээрзин жюри кежигүннери демдеглээн.

«Өгбелерниң төөгүзү» деп мөөрейниң түңнелдери-биле I черге — Мөңгүн-Тайга кожуундан Окпан, Мира Уулаларның өг-бүлө- зи, II черге — Барыын-Хемчик кожуундан Спар- так Хертектиң болгаш Чойганмаа Монгуштуң өг-бүлөзи, III черге Чөөн-Хемчик кожуундан Белек, Малина Монгуштарның өг-бүлөзи төлөтпег болган. Оларга 14 муң рубльдиң, 9 муң рубльдиң, 7 муң рубльдиң сертификат- тарын тус-тузунда тывыскан. Мөөрейжи өг-бүлелер бүрүзү номинация аайы-биле 3 муң рубльдиң сертификаттарын база алган.

«Алтай, Моолдун кызыгаары Шегетейге Аңгылажып, язы-сөөгү өске дишпейн, Аралажып, төрөлдөжип ээлеп чораан Алызындан хүндүлээчел төрөл чон бис.

Төрөл билбес — түрээр дигир.
Төгү билбес — төөрээр дигир.

Актыг шын дээш, хосталга дээш,
Ада-чурттуң Улуг дайынынга
Тиилелге дээш демиселге
Тылдың дидим дайынчызы
Сарыг-оолдун чогаалында

Хорлуу кадай өгбевис ол!» деп, Хорлуу Аскыраковна Намчылдың Мөңгүн-Тайга кожуунун Кызыл-Хая сумузундан салгалдары улуг чоргаарал-биле таныштырдылар. Хор- луу Арыскановна 1897 чылда Мөңгүн-Тайга кожуунун Мөген-Бүрен суурга төрүттүнген. 1913 чылда Саая Уртунович Чуңгуй-биле өг-бүлө тудуп чурттап бергеш, 6 уруглуг болган- нар. Аныяк өг-бүлө ада-иезиниң үзүп берген өнчүзү болур каш малын өстүрүп эгелээн. Ада- чурттуң Улуг дайынының үезинде, 1942 чылда, олар Мөген-Бүрен сумунун девискээринден фронтуга белек чыылдазынга 280 шээр малды, 11 сарлыкты, 1 аскыр өөр чылгыны болгаш аш-чемни харам чокка хайырлаан. Аңаа немелде кылдыр Саая Уртунович тарбаган, өргө кештерин эт кылдыр ууштап белеткээш, база дужааган.

Степан Агбаанович Сарыг-оол «Хорлуу кадай» деп алдарлыг шүлүүн Мөңгүн-Тайга кожуунун Мөген-Бүрен сумузунун Булуктуг Кара-Сугга 1944 чылда бижээн.

Мөөрейге киржири-биле Хорлуу Аскыраковна биле Саая Уртуновичиниң 3-кү, 4-кү, 5-ки салгалдары, ниитизи-биле 16 кижиле, Тываның ыраккы булуңнарының бирээзи Мөңгүн-Тайга кожуундан албан-биле киржип келгени бо. Ус-шевер өг-бүлениң боттарының холу-биле кылган сарлык бызаазының кежинден тараа хавы, ыяштан кылган шыдыраазы, суй белектери, сыдымы, сарлык сүдүндөн саржаг, хойтпаа, куруду база тыва чучактары, чеңи- чоктары, сарлыктың челинден аргаан уктары... делгелгезиниң столун каастап, чыылганнарның сонургалын оттуруп турду. Хорлуу Аскыраковна биле Саая Уртуновичиниң салгалдарын шуптузун санаар болза, 100 оранчок ашкан. Оларның чамдыызы Алтай Республикада чурт- тап турар-даа болза, Тывада дөргүл-төрели- биле харылзаазы кажан-даа үстүп көрбээн, эдержип чоруур.

Байырлалга ТР-ниң Өг-бүлө болгаш уруг- лар херектериниң талазы-биле агентилелдин даргазы Раиса Күжүгет, ТР-ниң Херээжен- нер чөвүлелиниң даргазы Людмила Салчак мөөрейжилерге байыр чедирип, чаагай күзээшкinnerни кылган.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ЭР ХЕЙЛЕР, БАЙ- ТАЙГАЖЫЛАР

Апрель айның эг- зинде Тес-Хем кожуун- төвү Самагалдай суур чылдың-на болуп тур- VIII республика чергел- хоочун боксерларны- шаңналы дээш элээ- оолдар аразында бол- маргылдаазы болга- Аңаа республиканың 10 кожууннарында 2004-2008 чылдар- төрүттүнген оолдар к- ришкен.

Маргылдааның к- шииткекчизи Самет Ка- занович Чимбиян болга- Бай-Тайга кожуундан- класс Култегин Оолка- 5-ки классчылар Кив- Борбай-оол, Солаан Са- чак, 8 класс Айдаш Да- олар шупту 3-кү чергел- шаңналынга төлөтпег бо- ган. Оларның тренер-ба- кызы Арат Салчактың к- зымаккай күш-ажылы- түңнели-дир. Ону «Э- эки тренер-башкы» де- хүндүлел бижи-бил- шаңнаан.

Улуг боксерлар ар- зында деңзи аайы-бил- маргылдаага Арат Сал- 52 килге, Орлан Аратта 91 килге ийиги чергел- шаңналдарын алган.

Эр хейлер, бай-тай- гажылар! Аныяк башкы- ларга, оларның өөрө- никчилеринге, чайы- налчак чедишкinnerн- йөрээп артым.

Көк-оол САЛЧАК башкы

Тээли суур.

КУНГУРТУГ СУУРГА НОМ БАЙЫРЛАЛЫ

Россияның девискээриниң чер-черлеринге «Библио- дүнү-2016» уран чогаалга ту- раскааттынып, чаңгыс хүнде болуп эрткени россияжи чогаалчыларның сагыш-сет- килинге байырымныг бол- ганын интернет четкизинде чырыттыг. Литературжу харылзаалар — делегейниң быжыг найыралының доңу болбушаан, чоннар аразында депшилгениң быжыг баганазы болуп турар. Тыва үлегер до- макта: «Эртемнерни номдан тывар, эртинени черден ка- зар» деп мерген угаадыгның үндезин баажызы мында чы- дар дээрзи билдингир.

Шак ыңдыг, сагыш-сеткил домунуң кайгамчык чырыткылыг онзагай хүнү Тываның өндүр бедик чурумалдыг, эң-не ырак- кы тоолзуг булуңу Тере-Хөлдүң Кунгуртуг суурга болуп эрткен. Бойдузу-биле дазыл-дамыры ха- нындан тудуш бо черниң чонунуң өөрүшкүзүн улежип, солун чугаа- зын дыңнап, школачылар-биле ужуражып, Библиотека төвүнге номчукчулар-биле «Книго-чай — 2016» (Ном саңының суксуну) деп кежээ-биле аңаа барган ажил- херээвис онзагай эрткен.

Кожууннуң төп ном саңының (библиотека) директору Октябри- на Спартаковна Магбын (якут кел- лин) номчукчулар-биле ук байыр- лалды үш чыл улаштыр эртти-

Ном саңының директору Октябрина Спартаковна
Магбын база уруглар библиотекасының эргелекчизи
Мария Дагбаевна Сурунгу.

рип, улуг-бичии номчукчуларның сонургалы чыл келген тудум калбарып турарын өөрүшкү-биле таныштырган. Кунгуртугда уруг- лар библиотекасы (эргелекчизи Мария Дагбаевна Сурунгу) база бар, ооң иштин өг ышкаш кылдыр дерип каан болду.

Төп Культура бажыңының эрги үеде туттунган оран-бажы- нының коридору классиктиг чогаалчыларның мерген сөстери- биле сиилбиттинген, ак ханада астынган хана-солуннарда чурук, бижимелдиг сөстөр кижиниң ка- раан чайгаар тырта бээр. Моон кижиле солун чүүлү билип ап, таныжып, угаан оттуушкуну тоол оранынче сагыш-сеткилди айды- зап турган дег болур чорду.

«Номнар суксуну — 2016» моорлап келди! Эргим номчук- чулар, аяк шайыбыс чооглап, бээр олурунар!» — дээн башка- рыкчының үнү сорунуг. Кел- ген аалчыларга олут четчир, сонгудактаан кижилерни өске столдар манап турар. Мурнумда ханада шайның чеди хевирин бижип аскан: тыва шай, хымы- раан шай, мыйырак, сараспан, ыт-кады, хадың бүрүзү, каттар бүрүлериңден белеткээн шай- ларны келген аалчылар сонуур- гаан. Шай дугайында бижимел төөгүлөр, Азия чоннарының шай- га хандыкшылы улуг дээрзин мурнумда ханада делгелгеде тода көргүскен. Тыва улустуң бу- рун культуразында шайлаашкын

онза черни ээлеп турарын сцена көргүзүүнге кылып, чеди шайның амданын чеди кижиле амзап тур- гаш, ооң ужу-утказын таныш- тырган. Шайларны амгы үеде канчаар ажыглап турарыыстың чажыды билдингир. Ынчаар шай- лап, сценарий көргүзүү доостуру билек, ам улуг залче кирип, ном-саңының кежээзи концерт, мөөрейлер-биле улам шинчи кирген. Бо хемчегниң темазы чылдың-на чаарттынып турарын келген аалчылар эскерип, чугаа- зында демдеглеп турганнар.

— Чашкы шаавыс-даа чурут- тунду.

«Бир дугаар номчаан номунар сактып келиңерем?» — дээн айтырыг залга ыржымны бол- дурупкан. Мен бодум кым деп чогаалчыны баштай номчаан кижиле боор мен дээн бодалга алзы бердим. Үр болбаанда ын- да-мында холдар кожандыжып, дидим үннер адап-ла эгелээн: А.С.Пушкинниң тоолдары, шү- лүктери, шүлүглелдери орус, тыва дылга... дээш, улажып-ла турган. Ол номчукчулар эрткен вектиң 50,60,70 чылдарының өөреникчилери болур. Шуут ыры дег, тура дүшпейн чугаалаар- лар. Бирги класска эң баштай шээжи-биле өөренигени ыры, шүлүүн 60-70 харлыглар сагыш дег күүсеткен. Оларның диш- тери курзук-курзук, шаандакы үезинде 6-7 харлыг курзук оол-

дар, уруглар дег, курзуктар бирги класска өөренип кирип келирге кайы хире чараш ийик. Чашкы үезин сагынган шырайларның хүлүмзүрүү арыннарны чырыдып келген. Чараш-даа, чаптанчыг- даа болган. Эрткен үеже эгип, чашкы шаавыс-даа карактарга чуруттунган.

Дараазында сөс меңээ кел- ген. Сүрээдей бердим. Үе-шак кызы, ужуражылганың күсө маңы хире үезинде бот дуга- йында бир улуг домак, чогаалы- эш-өөрүмнүң ажылын кысказы- биле дыңнаткаш, ном саңы- ның улуг байырынга эккелте- ним, «Ынакшылдың ачызында» деп сөөлгү үндүрген номуңуң кожунуң ном саңыга белек кылдыр сөңпөл, чаа бижээним үш кыска шүлүк одуруу-биле чугаа- согажалап доостум.

Кунгуртуга үе эрткени бил- диртпээн. Амы-хууда чогаалчы- ажыл-херээм аайы-биле чон- кара илчирбе кеткен дугуйларны арзагар бедик, кайгамчык улуг «Урал» машинага дүн-хүн чок- бедик-бедик тайгалар сирти-бил- ле келгенимден карактарымдан ээр-дагыр оруктар-даа ыраваан. Езулуг дайынчы кижиниң эртер оруктары ол-дур ийин. Шак ыңдыг оруктарны эртип чорааш, солун кежээге таваржы бергеним — аас- кежик.

Лидия ИРГИТ.

Кызыл — Кунгуртуг.

Хүндүткел-биле,
«НБТ» Банкының баштаар черинин
даргазы К.В. КАРА-САЛ.

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН ӨРТӨӨ ААР 8-923-338-9188 8-902-996-2243

ОГРН 304246417300108

Реклама.

КЫЗЫЛДЫН №2 ШКОЛАЗЫНЫН 11 КЛАЗЫН 1966 ЧЫЛДА ДООСКАНАРГА

Школа доосканынын 50 чылын демдеглээри-биле 2016 чылдың май 23-те 14.00 шакта школавыска чыгырынче чалап тур бис. Май 24-те болур сөөлгү коңга байырлалынга киржиринин чурумун ынчан дугуржур бис.

Чедип келиңер, эргим чаңгысклассчыларывыс!

Оргкомитет.

Аттестат об окончании Алдан-Маадырской средней общеобразовательной школы Сут-Хольского кожууна, выданный на имя Ондар Александра Чингиртиевича от 14 июня 2001 г., А №7303431, считать **недействительным**.

Аттестат об окончании О-Шынааской средней общеобразовательной школы Тес-Хемского кожууна, выданный на имя Шалык Долааны Семеновны от 1998 г., считать **недействительным**.

СООБЩЕНИЕ О РЕЗУЛЬТАТАХ ПРОВЕДЕНИЯ ПУБЛИЧНЫХ СЛУШАНИЙ, ПО ВОПРОСУ ИЗМЕНЕНИЯ ВИДА РАЗРЕШЕННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО УЧАСТКА

с кадастровым номером 17:09:0301013:17

На основании постановления председателя администрации сельского поселения сумон Бора-Тайгинский Сут-Хольского кожууна Республики Тыва №28 от 08.04.2016г. «О проведении публичных слушаний по вопросу изменения вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0301013:17 по адресу: Республика Тыва, р-н Сут-Хольский, с Бора-Тайга, ул. Найырал, д. 41, квартира 2 08 мая 2016 г. в СДК с. Бора-Тайга, расположенном по адресу: Республика Тыва, Сут-Хольский район, с.Бора-Тайга, ул. Найырал, д. 40, проведены публичные слушания по вопросу об изменении вида разрешенного использования (назначения) земельного участка из категории земель населенных пунктов с общей площадью 963 м² находящегося по адресу: 668162, Республика Тыва, р-н Сут-Хольский, с Бора-Тайга, ул. Найырал, д. 41, квартира 2 с кадастровым номером 17:09:0301013:17 с разрешенным использованием (назначением) - «Для ведения личного подсобного хозяйства» на разрешенное использование (назначение) - для размещения обь-

ектов торговли.

Постановлением председателя администрации сельского поселения сумон Бора-Тайгинский Сут-Хольского кожууна Республики Тыва №28 от 12.05.2015г. «Об изменении вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0301013:17 по адресу: Республика Тыва, р-н Сут-Хольский, с Бора-Тайга, ул. Найырал, д. 41, квартира 2 по результатам публичных слушаний» публичные слушания признаны состоявшимися и проведенными в соответствии со сроками и порядком их проведения, и вид разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0301013:17 с разрешенным использованием (назначением) - «Для ведения личного подсобного хозяйства» изменен на разрешенное использование (назначение) - для размещения объектов торговли.

Председатель администрации сельского поселения сумон Бора-Тайгинский Сут-Хольского кожууна Республики Тыва О-Д.Д.Куулар.

Галина Алексеевна САЛЧАК

Үр эвес аараан соонда, май 13-те, 6 лап чорааш, Тываны хөө сайыды чораан Г. Алексеевна Салчак м. Республика Баш Шолбан Кара-оол на Алексеевнанын болгаш чоок кижилге ханы кажыдалыг реткен. «Бөдүүн эвес дарда Галина Алексеевна Салчак республика саң-хөө яамызын уд

Россиянын Күрүне Думазына регионну төлз бодунуң хүлээлгезин ак сеткил-биле күөсөдип кел деп, ол бижээн. — Тыва Республиканың Чазааны нундан болгаш бодунуң өмүнээмден ханы кажыды Галина Алексеевнанын төрөл болгаш чоок кижиле илгерейлеп, эгиттинмес чидиргини үлөжип тур м. Галина Алексеевна Салчак 1949 чылдың ок 4-те Кызылга төрүттүнген. 1973 чылда Москва К.А.Тимирязев аттыг көдээ ажил-агый академия дооскан. 1974-1981 чылдарда Сут-Хөл районунундан-Маадыр» совхозтуң кол экономизинге, 1981 чылдарда — Чөөн-Хемчик кожуунуң көдээ ажил эргелелиниң кол экономизинге ажилдаан. 1985 чылдарда — Тыва АССР-ниң Саң-хөө яамызы улуг ревизор-инспектору. 1992-1994 чылдарда — Республиканың Саң-хөө яамызынын көдээ ажил ашландырышкынынын килдизинин начальниги. 1994 чылдан эгелээш, Күрүне Думазынын депутаты соңгуттургуже чедир, Тыва Республиканың сайыды турган.

1996 чылдан 2000 чылга чедир — Россия Федерациязынын Федералдыг Хуралынын Күрүне Думазынын депутаты. Россия Федерациязынын хөө яамызынын «Саң-хөө ажилынын тергини» демдээниң эдилекчизи, «Россия Федерациязынын дарлыг экономизи», «Тыва Республиканың алды ажилдакчызы» хүндүлүг аттарнын ээзи чораан.

ФАСАД В ОСЯХ 1-8

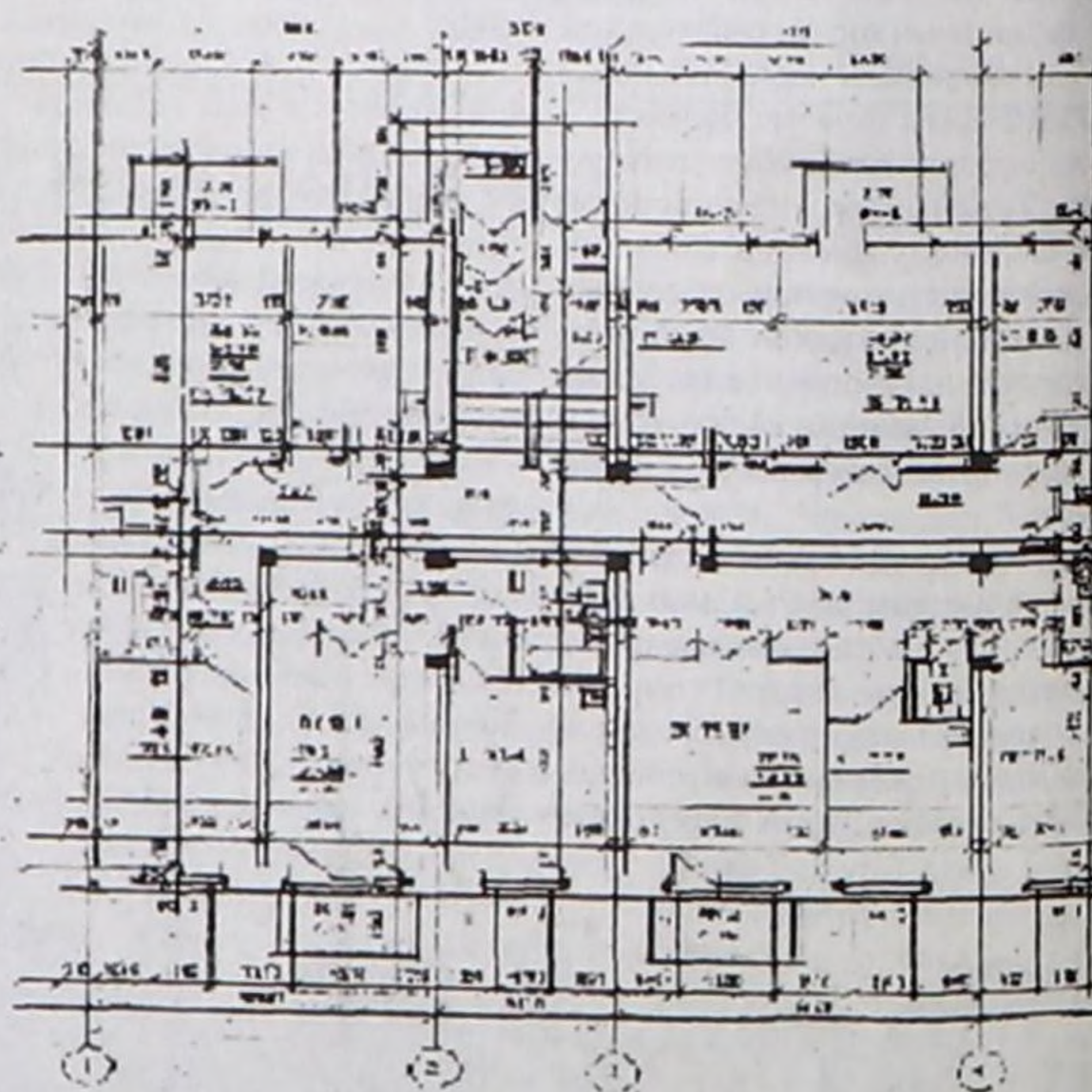

ООО «Энергострой» предлагает квартиры в строящемся пятиэтажном многоквартирном жилом доме, расположенном по адресу: г. Кызыл, ул. Дружбы, 1/2.

1-комнатные площадью от 36,0 м²;
2-комнатные площадью от 51,24 м²;

Реклама.

ПЛАН ТИПОВОГО ЭТАЖА

По вопросам приобретения обращаться

ООО «Энергострой» г. Кызыл, ул. Колхозная, 2 «А»
тел: 8-905-920-41-01, 8-929-358-18-00

телефон/факс (39422) 4-85-29

Сайт: www.enst.pro Email: energostroy-kyzyl@yandex.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин түр күөсөдип турар Н.С. ЭРГЕП.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 3 парлаар ама. Тираж 4713. Номерни парлаггаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республиканың эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүктү Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаггыткан материалдарнын авторларынын бодалдары редакциялару-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.